

DA LI JE BELINA »DAROVNICA« HVARANIMA FALSIFIKAT?

Dr. Berislav Anđelinović

Kroz stoljeća se je konsekventno vjerovalo u autentičnost poznate »Zlatne bule« kralja Bele IV., date Hvaranima negdje početkom maja 1242. godine u Trogiru. Nije se, možda, dosta duboko ulazilo u analizu svega što je ona sadržavala, napose na koga se zapravo odnosila, odnosno u čiju je korist bila izdana. Prenosila se je kroz generacije, od kroničara-prepisivača i prigodnog hvarskog pisca do modernog naučnog historičara, talis qualis, te na njoj dalje opravdano i neopravdano pretpostavljalo i gradilo.

U posljednje vrijeme počelo se sumnjati u njenu autentičnost. Poznati naučni radnik, prof. dr. Stjepan Antoljak u »Godišen zborniku« Filozofskog fakulteta u Skoplju objavio je studiju, pod naslovom »Belina 'darovnica' Hvaranima je falzifikat«.1)

Nemamo namjere da ovdje u cijelosti pobijamo, odnosno definitivno utvrđujemo eventualnu netočnost ove postavke. Htjeli bismo samo da u prvi mah, ne ulazeći dublje u suštinu predmeta, iznesemo neke momente, koji u ovoj pomno i stručno sačinjenoj radnji nisu dovoljno uzeti u obzir. Kako se jedan od glavnih argumenata kreće oko plemićke obitelji Givić, alias Jivić, Živić, Gignić, osvrnut ćemo se napose i u prvom redu na ovaj momenat.

Najstariji i najautentičniji prijepis navedene listine sačuvan je u arhivu dra. J. Machieda, kako to točno utvrđuje sam prof. Antoljak.2) U tom prijepisu iz 1632. godine interesantno je da nigdje, ni na kojem mjestu nisu spomenuti Givići, pa bilo u kojoj transkripciji toga imena. Svugdje se govori o »Genithi«: »Nobiles de genere Genithi...«, »Nobilibus de genere Genithi«, »suppanūs de genere Genithi...«.3) U kasnijim prijepisima mjesto »Genithi« pojavljuje se odjednom ime Givić u raznim svojim transkripcijama.

Zaista je čudnovato, da se ranije, pa ni danas, nitko nije pozabavio pitanjem, kako je do ove zamjene došlo i kako je naziv »Genithi« zamijenjen sa jednim obiteljskim imenom, kojemu inače ne nalazimo nikakva traga na teritoriju Hvara, ni u vrijeme odnosna

zbivanja, pa ni kasnije. Ta činjenica još se više ističe, kad se upustimo u analizu značenja riječi odnosno naziva »Genithi«.

Prije svega »Gigno, genui, genitum, (gignomai, geinomai)« znači »roditi, rađati, stvoriti.«⁴⁾ Prema Du Cangeu »genitium« jest »Dominium haereditario jure possessum«⁵⁾, dok »genitor« ne znači samo roditelj—otac, nego također »proavus—predak«⁶⁾, a da se ne upuštamo u to što znači »gens« i t. d. »Nobiles de genere genithi« su prema tomu plemići koljenovići to jest oni koji su rođeni od staroga koljena.

Jedna digresija, »Kronika« odnosno »Memoriale« Tome Arhiđakona (odlomak o ugovoru dvanaest hrvatskih župana, poglavica dvanaest hrvatskih plemena sa kraljem Kolomanom) plemensko ime vezano sa riječju »de genere« donša ispravno u genitivu množine, pa tako: »... comitem Gurram de genere Chaçitorum, comitem Vgrium de genere Chuchacorum (!) comitem Marriognam de genere Subbithorum« itd.⁷⁾ Tomina »Kronika« odnosno »Memoriale« pisan je nešto kasnije, u pozno doba Tomina života. Prema tome bilo bi normalno da i u buli bude: »Nobiles de genere Genithorum«, odnosno »suppanus de genere Genithorum«, odnosno »de genere Givichorum«, ukoliko bi se stvarno radilo o imenu roda ili plemena.

Prof. Antoljak pretpostavlja da je do navodnog falsifikata Beline »darovnice« došlo »u razdoblju iza definitivnog revidiranja hvarskog Statuta (1331.), jer u Statutu nema ni traga o kakvom privilegiranom položaju Divića.«⁸⁾

Prema svemu tome, nikako se ne bi moglo objasniti, niti eventualnim nepoznavanjem latinskog jezika, odnosno griješkama sredovječnog latinizata, koji nije uvijek identičan sa klasičnom latinštinom, kako je do ove krupne gramatičke griješke došlo, ukoliko se je zaista radilo o nekom plemićkom rodu »Genitha« odnosno Givića.

Vjerojatnija je pretpostavka, da se riječ »Genithi« odnosi na riječ »Nobiles«, odnosno da je ili sam pisac bule ili kasniji transkriptor uzeo ove tri riječi »de genere Genithi« u njihovom supstantivnom značenju i tretirao ih kao jedan pojam. Ali bez obzira na to, nigdje ne možemo uteći od točnog gramatičkog značenja riječi »Genithi«, pa — kad se sve naprijed logički poveže — dolazimo do tvrdnje, da odnosni privilegij nije bio dan nikakovom posebnom rodu plemića odvojenom od drugih, nego da je dan plemićima Hvara, odnosno plemićima koljenovićima, onima koji su rođeni od staroga koljena, a koji su u izvjesnoj situaciji iskazali neke usluge Beli IV., kojemu je u ono vrijeme i svaka najmanja usluga bila dobro došla.

Dolazimo nadalje i do tvrdnje da Givića uopće nije bilo, bar ne onako kako ih se kasnije izričito i samo na temelju ove bule postavljalo, to tim više što po nepodijeljenom mišljenju i riječi svih kroničara i pisaca, od onda pa do danas, nigdje i nikada nije na Hvaru spominjan ovaj plemićki rod.

Neminovnom logikom nameće se zaključak, da ukoliko je falsifikata uopće bilo, taj je bio i mogao biti samo u odnosu na ovo ime. Možda se je radilo o falsifikatu, a možda u prvi mah o pogrešnoj

transkripciji! Na svaki način, najstariji prijepis iz godine 1632. govori o »Genithima«. Moguće je pretpostaviti, a ova je pretpostavka jednako dobra kao i pretpostavke prof. Antoljaka, da je do odnosne zamjene došlo i nakon godine 1632.⁹⁾ U ono vrijeme dolazili su uopće u pitanje privilegiji plemića hvaraskih. I još su bile žive u sjećanju krvave bune i sukobi između pučana i plemića. Mnogi obogaćeni pučani ili novodošli plemići s kopna nastojali su svim silama da prodru u zatvoreni krug plemićkoga vijeća. Interesantno je da baš u to vrijeme među ostalima traže da budu primljeni u plemićko vijeće i potomci pučkog vođe Matije Ivanića, što je u ostalom i uslijedilo, usprkos oštrem oporbu nekih plemića (duždedom dukalom od 8. I. 1636. Venecija naime plovi između jednih i drugih, kako bi održala ravnotežu).¹⁰⁾

Zar ne bi bilo logički pretpostaviti, da je do falsifikata došlo, u takvim prilikama i odnosima, kako bi se učvrstio položaj starih rodova, kako bi ih se povežalo u njihovu porijeklu, njihovim pravima i ta njihova prava temeljilo na staroj listini, starim privilegijama, još iz vremena Bele IV.

Za onaj prvi tekst iz 1632. godine znamo da je vjerni prijepis onoga »privilegija« koji se je čuvao u općinskoj škrinji, a čiji pak prijepis je držao kod sebe stariji sudac. Ta činjenica je ušla kao posebna odredba u Hvarski statut, štampan godine 1643. Dakle godine 1643. je još postojao originalni primjerak navedene bule Bele IV. Mi naime nemamo nikakva razloga da ne vjerujemo onome što je zabilježeno u samom Hvarskom statutu, a to tim više, ukoliko na ondašnje odnose promatramo jednako kao prof. Antoljak, naime da 1632., a svakako, kako on kaže, nakon 1420., kada je i Hvarom ponovo zavladao Venecija, nije bilo nikakva razloga da se izvrši falsifikat. Prof. Antoljak veli da se »nije isplatilo za doba mletačke vladavine, t. j. iza 1420. godine, sastavljati falsifikat, budući da je republika Sv. Marka stala na stanovište, da Hvarani moraju davati iste one daće, koje su davali »ugarskom« kralju, te da mogu birati kneza koga oni hoće, samo ako je iz njoj podložnih zemalja i mjesta (30. III. 1420.)«. ¹¹⁾

Dakle, ili je točno ono što je zabilježeno u Statutu, pa je 1632. godine postojao »u škrinji« originalni primjerak bule, a eventualna izmjena, odnosno falsifikat u vezi sa imenom »Genithi« izvršen kasnije, ili to nije točno, ali onda iz koji hrazloga se u hvarskom Statutu tvrdi da se original nalazi u škrinji, kad to nije bila istina i kad od toga nije bilo nikakve praktične koristi.

Prof. Antoljak u svojoj studiji iznaša još nekoliko interesantnih momenata na temelju kojih dokazuje, da je Belina bula falsifikovana. Mi ćemo se samo donekle osvrnuti na sve ove razloge ostavljajući drugima više pozvanima i više upoznatima sa predmetom da se potpunije i stručnije osvrnu na stvar.

Prije svega prof. Antoljak, utvrdivši da je invokacija bule sama pravilna, prigovara njenoj intitulaciji, »jer nema i... cuma-

nieque...«.¹²⁾ S pravom navada, da je to bilo ustaljeno u isprava-
ma ovoga kralja od 1235. pa dalje, a svakako u »zlatnim bulama«. Zaboravlja, međutim, da je na kraju ova »intitulacija« potpuno pravi-
lno izvedena, naime spomenuta je također i — Kumania. Dakle, logičnije bi bilo ovo ispuštanje na početku bule pripisati eventualno rđavom i nepažljivom prepisivaču, nego naprosto proglasiti istu kao takvu falsifikatom.

Daljnji dokaz vidi prof. Antoljak u samom redoslijedu, kojim su navedeni potpisnici-svjedoci ovog kraljevskog privilegija. Zašto bi eventualni falsifikator imajući pred sobom drugo listinu ili druge listine, prema kojima je fabricirao ovu, poremetio redoslijed? Zašto ne bi sve ove formalne momente, intitulaciju i ostalo, naveo točno, kako je bilo u onoj iz koje je prepisivao, te prepisao sve ono što se direktno ne odnosi na suštinu.

Prof. Antoljak iznosi prigovor, da je kao izdavač ove isprave naveden vacki biskup Stjepan i to ispred samog kraljevskog kancelara Benedikta.¹³⁾ U tom odnosu interesantna je činjenica, da je kralj Bela kao svoga namjesnika u Dalmaciji postavio baš toga istog vackog biskupa Stjepana. Ako pretpostavimo da je Bela otputovao iz Trogira neposredno po izdavanju ovoga privilegija, kako pretpostavlja i piše Lucius,¹⁴⁾ onda sasma opravdano možemo pretpostaviti da je u vrijeme izdavanja bule biskup Stjepan bio već određen odnosno predestiniran za namjesnika Dalmacije. Time bismo eventualno mogli rastumačiti zašto njegovo ime dolazi odmah iz kraljeva, ne samo u hvarskoj »darovnici«, nego i onoj zadarskoj.

Što se napose tiče navoda u odnosu na biranje i funkciju župana,¹⁵⁾ trebalo bi samo istaći, da su se funkcija i položaj župana mijenjali kroz historiju. U ono vrijeme se može sa potpunom sigurnošću tvrditi, da je župan, kao rodovska institucija, reprezentirao mnogo više, nego li u kasnijim vremenima. To specifično pitanje točno i dokumentirano objašnjava Niko Duboković, koji u svojoj opširnoj radnji o tom odnosu između ostalog kaže: »Na otoku pak mimo čestih promjena ostajao je župan, koji kao endogena ustanova vrši funkciju vladara odnosno namjesnika suzerena.«¹⁶⁾

Ne upuštajući se dalje u pojedinosti, potrebno je načelno se osvrnuti na dva opća momenta, koji su nužno morali utjecati na sastav bule u momentu izdavanja, kao i na bulu, kakva je u prijepisu do nas odnosno u prijepisu i originalu do 1632. godine sačuvana.

Prije svega treba uzeti u obzir pod kojim okolnostima je u datom momentu djelovao, izdavao bule, dijelio privilegije itd. Bela IV. Mongoli su bili u povlačenju, odnosno bili su se već povukli iz Dalmacije i primorskih hrvatskih krajeva. Do jučer su bili pod Trogirrom. Još pri svom povlačenju su dospjeli do Kotora i razorili ga. Razlozi zbog kojih su se povukli teško da su Beli mogli biti poznati, naime, da je negdje u dalekom Karakorumu umro veliki kan Ogotaj i da su se Batuoove čete žurile na Kuriltaj. Svakako je znao da su u punoj snazi, nepobijeđeni osim po hrvatskim četama u manjim bit-

kama, bilo na kopnu, bilo na moru. Zemlja je bila u potpunom rasulu, popaljena i uništena, naročito u zaleđu, sve više što se je išlo dalje prema ugarskim krajevima. Jedine sačuvane snage bile su sticajem okolnosti hrvatske čete u brdima, uz more i na otocima. Bela je u tom momentu bio zahvalan i za najmanju uslugu.¹⁷⁾ I najmanja pomoć u tom času, kad mnogi nisu mogli da mu pomognu, ili nisu htjeli kao Splićani, bila mu je od velikog značenja.

Najmanje a i najviše čime je mogao da nagradi ovakve pomoćnike bili su privilegiji, ustvari pismena obećanja, kojih se on kasnije mogao ali nije morao držati. Ako još k tome uzmemo u obzir, da se sve to vršilo na brzu ruku, u žurbi, predmetna bula je bila izdata uoči Belina odlaska iz Dalmacije, prema potpuno opustošenom i nesigurnom zaleđu, onda će nam mnoge stvari biti jasne, pa kad to prosuđujemo i današnjom logikom.

Treba zatim stalno imati na umu, da do nas nije doprla ova bula u svom originalnom primjerku. U najboljem slučaju može se pretpostaviti, da je original postojao, dotrajao negdje do 1632. godine u škrinji hvarske općine. Do nas su doprli samo razni, svakako u izvjesnoj mjeri nevjerni, prijepisi, od kojih neki izvršeni i prije 1632. Time bi se u velikoj mjeri mogle rastumačiti, specijalno uzevši u obzir naprijed izneseno u vezi sa imenom »Genithi«, sve izmjene, sve razlike, sve upotrebe drugih, eventualno, novijih izraza u pojedinim slučajevima, kao na pr. upotreba izraza »presentes litteras« mjesto »presentem paginam«,¹⁸⁾ zatim izostavljanje izvjesnih izraza i slično.

Ne bismo se složili sa prof. Antoljakom, da je izraz »Est autem« ispred »Datum apud Tragurium« dokaz falsifikata.¹⁹⁾ To bi moglo samo značiti, da je Bela nekoliko dana prije svoga žurna puta u unutrašnjost, natrag u Ugarsku, izdao još nekoliko ovakovih bula, privilegija, darovnica, kako bi kao dobar državnik i političar zadovoljio što više interesa i ostavio iza sebe čim stabilniju situaciju. Može se čak pretpostaviti i to, da je eventualno provođenje, izdavanje ovakvih isprava, točnije dovršenje istih povjerio svome namjesniku i to baš u licu vackog biskupa Stjepana.

Što se tiče napose karaktera ove isprave, naime činjenice da li je ona Zlatna bula ili nije, nemamo razloga vjerovati onome, kako je ona opisana u samom dodatku i što je konstatirano u glavi I. »Knjige hvarskog Statuta«, pa na kraju redom i u svim sačuvanim prijepisima i glasovima.

Sve ovo naprijed izneseno napisano je bez ikakve stručne ambicije. Iznijeto je samo u cilju da potakne na raspravljanje u prvom redu u vezi sa obitelji Givić, sa tumačenjem navoda bule u odnosu na riječ »Genithi«, a na kraju da bi se bar donekle ukazalo, kako glavni argumenat u dokazivanju, da je bula Bele IV. falsifikat u odnosu na plemiće rođene od starog koljena, »nobiles de genere Genithi«, i sve što je iz toga izvedeno, stoji na slabim temeljima, nema uopće osnove u točnom promatranju stvari.

- 1) Antoljak S., Belina »darovnica« Hvaranima je falsifikat, Godišen zbornik na Filozofski ot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, Kniga 9, N° 3, Skopje 1956., str. 39-66.
- 2) Ibid. pag. 39.
- 3) Ibid. pag. 45, 46, 48.
- 4) Divković M., Latinsko-hrvatski rječnik, II. izd., Zagreb 1900, str. 451.
- 5) Du Cange, Glosarium mediae et infimae latinitatis IV., Niort 1885., pag. 55.
- 6) Ibidem.
- 7) Smičiklas T., Codex diplomaticus II., Zagreb 1904., str. 8.
- 8) Antoljak S., o. c., pag. 64.
- 9) Ibid. pag. 59.
- 10) Grga Novak, Hvar, pag. 122, 123 i dalje.
- 11) Antoljak S., o. c. pag. 65.
- 12) Ibid, pag 51.
- 13) Ibidem.
- 14) Ibid. pag. 57
- 15) Ibid., pag. 61-63.
- 16) Duboković Nadalini N., Prilog rješenju pitanja postanka hvarske komune, u ovom svesku str. 19.
- 17) Tresić Pavičić A., Izgon Mongola iz Hrvatske, Zagreb 1942., str. 167. i dalje.
- 18) Antoljak S., o. c. pag. 51, 55.
- 19) Ibid. pag. 54.